

1925 чылдың август
31-де үнүн эгелээн

ШЫН

Интеллектуал-политиктик солун

e-mail:shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

№ 87
(18207)

2012 чылдың
июль 31,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

"Үстүү-Хүрээ - 2012"

КУЧУ-КУЖУ ОЛ ХИРЕ БЕДИК...

(Дириг хөгжүм фестивалындан репортаж)

"Үстүү-Хүрээ" дириг хөгжүмнүн болгаш ша-
жынның фестивалы бо
ылын 14 дугаар эртип ту-
ары бо. Чеже катап кай-
амчык бо фестивальды
ижи магадап көрбээн
дээр. Дириг хөгжүмге,
хөөмей-сыгытка ынакшаан
ижилер делегейниң кайы
булуңнарындан маңаа
кээп киришпээн дээр.
Тыва", "Чиргилчин" бө-
лүүнүн хөөмейжилериниң
хөөмейлеп-сыгыртырын
магадааш, ишкирнигип
ыглап оргаш, туттунуп шы-
давай, ажы-биле ыглап
орган даштыкыларны-даа
маңаа көрдүм.

Бистиң чонунуң эң-не үнелиг
ритмези — хөөмей-сыгыдыыстың,
үнчү чок хөй янзы тыва аялганың
эшти ол хире күштүг-дүр.
Истер, тывалар, хөөмей-сыгытты
ажыыстан дыңнап өскөн болгаш,
ну анаа бөдүүн чүүл кылдыр
үлээп чаңчыккан бис, а өске
ижилерге — даштыкы чурттуң
ижилеринге ол тывызы тывыл-
ас, хуулгаазын чүүл болуп турар.
Хөөмей, сыгыттың хуулгаазын
үчү-күжүнүн ачызында Үстүү-
үрээ, Чадаана, Тыва делегейге
адаржаан деп болур.

"Үстүү-Хүрээ-2012" дириг хөг-
жүм фестивалында бо чылым Рос-
сияның 81 хоорайларындан болгаш
ажыг даштыкы күрүнелерден —
Польшаның, Чехияның, Норвегия-
ның, Индияның, Германияның, Фин-
ляндияның, Украинаның, Беларусь-
ның, Японияның, Грузияның, Да-
нияның, Португалияның төлээлери

ТР-ниң Чазааның үрер хөгжүм оркестри.

кээп киришкен. Июльдуң 23-27
хүннери чөөн-хемчикчилерге
найыралдың, ыры-хөгжүмнүн, ша-
жынның езулуг байырлалының хүн-
нери болган. Кежээниң-не Чадаа-
наның стадионунга янзы-бүрү
сөөк-язының кижилери чыгып,
ыры-шоорнуң, дириг хөгжүмнүн
ачызында чаңгыс өг-бүлениң төл-
дери болуп, бир демниг сагыш хан-
дыр дыштанып, уран талантызын
бот-боттарынга сөңнежип турлар.

Кызылдан Чадаанаже чоруп
ора, "Сай-Хонаш" кафезинге мын-
дыг солун таварылга болду.
Норвегиядан келген аалчывыс —
аныяк кыс Стина (чаңгыс автобус-
ка чоруп ора, танышкан бис) Үс-
түү-Хүрээге хамаанчок Тывага,
Россияга бир дугаар кээп турары
бо кижидир. Ол тывалаар ха-
маанчок, орустап билбес. Англи
дылга бакка-сокка чугаалаар.

Душтеки чем-чип алыр дээш,
шупту кафеге кирип келдивис.
Стинадан "Чүнү чиир сен?" — деп
айтырдылар. Ол ийи холун кулак-
тарының дужун орта далбаңнатты.
"Куш эьди бар бе?" — деп турары
ол деп билдивис. Кады чораан
аныяк уруглар аңаа, чок деп ба-
жын чайгаш, "Мөө-мөө!" деп, (инек
эьдинден кылган чемнер бар дээр
ол ыйнаан) харыладылар. Ча-
нынга турган хамык улус чир-шоң
дүжүп, каттыржып шаг болдувус.
Мындыг дыл-домаан билишпес
кижилер безин кежээ Чадаананың
стадионунга хөгжүмнүн ачызында
бот-боттарын эки билчип, чет-
тинчипкеш, долгандыр танчылап,
амырап, ойнап-хөглеп турарын
көргөш, кижиге магадаваар арга-
жок. Чадаанажылар дыка өөрөнгөн,
даштыкы өңүктөрүн адыш часкап
уткуп турда, оларның демниг деп

чүвезин, ыңдыг көрүкчүлөр ховар-
ла боор. Ийи-үш хонганда
сценадан демги-ле Стинавыс арыг
тыва дылга: "Мен ам норвег
улустуң өпей ырын силерге ырлап
бэьин" дээр орта, шуут кайгап
кагдывыс. Кажан-чежен тывалап
өөрени шаап алганы ол чүве ийик.
Ырлап дооскаш, ол: "Четтирдим,
Чадаана! База катап келгижеге,
Үстүү-Хүрээ!" деп байырлашты.

Красноярск хоорайдан келген
ийи-үш бөлүк бар. Оларның чам-
дызы Тывага каш-даа катап кел-
ген. "Бо назынымда чеже фести-
вальдарга киришпедим дээр. Ча-
даана дег арыг суглуг хем чок,
Үстүү-Хүрээ сагыш-сеткиливис эми
бооп чор" дээн буурул баштыг хөг-
жүмчүнүн сөстөрүн кижиге канчап
уттур боор, аңаа канчап чоргаар-
ланмас боор.

(Уланчызы 2-ги арында).

ӨРТ АЙЫЫЛЫ УЛГАТКАН

Тывага өөскүп турган
арга-арыг өрттери кезек
үеде чавырылган соонда
ам база катап берге бай-
далды тургуза берген.

Июль 30-де эртенгиниң 8 шакта
республиканың арга-арыгларында
ниити шөлү 1059 гектар черде 14
санныг өрт бүрүткеттинген, олар-
ның 11-и уламчылавышаан, үжүн
харын чавырылдырган. Эрткен
хонукта чаа беш өрт тыптып
келген, оларның үжүн өжүргөн.

Улуг-улуг өрттер Тожу, Кызыл
болгаш Каа-Хем кожууннарның
чедери берге черлеринде болуп
турар. Арга-арыгга болгаш хову-
ларда өрттерни өжүрер болгаш
чавырылдырар херекке өрт-химия
станцияларының, өртке удур авиа-
ция албанының, лесничество-
ларның 131 ажылдакчызын болгаш
17 санныг техниканы хаара туткан.

Өрт айыылының сезонунун
эгелээнинден бээр республика
девискээринге 23,8 муң гектар
черге 197 өрт болган, ооң 15,3 муң
гектары ховуларга өөскээн. Эрт-
кен чылдың бо үезинге деңнээрге,
28 өрт хөй болган, ол 3,5 муң
гектар черге, ооң иштинде 3,8 муң
га арга-арыгга болган.

Өрт айыылының бешки клазы
Эрзин кожуунунуң девискээрле-
ринге болган өрттерге хамаар-
жыр, Тожунуң — үшкү класстың
болуп турар. Өске арткан район-
нарда — дөрткү класстың. Июль
30-де республиканың дыка улуг
кезээнге агаарның температуразы
хүндүс +31-36 градус четкен.

Тургустунган ол байдалды
тайылбырлап тура, ТР-ниң Арга-
арыгкүркүмунун даргазы Вадим
Кызыл-оол өрттериниң болуп турар
кол чылдагааны — агаарның эмин
эрттир изиг болуп турары болгаш
час-чайыктың дүшпестээни деп
демдеглээн.

— Чаңнык дүшкенинден өрттер
барык хүннүн болуп турар. Ко-
жууннарда улуг дагылыг, чедери
берге, бедик черлерге болгулаан
өрттерни өжүрери дыка нарын. Тус
черниң чурттакчыларын ол өрт-
терни өжүреринче эвилелдеп,
хаара тудары база айыылдыг
айтырыг, оларның аразында бедик
мергежилдиг өрт өжүрүкчүлери
болгаш тускай дериг-херекселдер
чок болгай. А арга камгалалының
авиациязының, өрт-химия станция-
зының болгаш лесничестволарның
ажылдакчылары чедишпес болуп
турар. Ынчангаш, Чазактың өмү-
нээзинден Тываже парашютист де-
сантниктер чорударын Арга-арыг
ажыл-агыының федералдыг
агентилелиниң удуртулгазындан
дилээн бижикти белеткеп турар.

ТР-ниң албан-езуунуң
сайтызындан.

Москвадан аас чогаал бөлүц.

Начын Чөрөвө (Кызыл).

КУЧУ-КУЖУ ОЛ ХИРЕ БЕДИК...

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Новосибирск хоорайдан чоор бе, Сергей Пугачев дээрзин чадаанажылар эки таныыр апарган улус болду. Эрги өңүнүн олар изиг адыш часкаашкыннары-биле уткуду. "Ынак, Чадаанам, экии!" деп, ол көрүкчүлерин улам күшкүрдү. Орус улустун кожаң ырын көрүкчүлөр оон-биле кады ырлашты. Чангыс эвес удаа Устүү-Хүрээ фестивалына киржип кээп турар кижидир дээрзи оон-на билдине бээр чорду.

Кызылдың уран чүүл училищезинде өөренип турар япон кысты кызылчылар эки таныыр апарган бис. Бо чылын ол Устүү-Хүрээ фестивалында япон кырган-ачайны эдертип келген болду. 80 хар хире назынныг ол кырган мырыңай кылаштай албас, каш баскаш-ла, дыка үр дыштанып туруп аар, оон база каш баскаш-ла, туруп аар. Арыг иштинде лагерьден тура, стадионун сцена чанынга чедир ол та кайы хире үеде кылаштады ыйнаан. Тываларның ыры-хөгжүмүн, хөөмей-сыгыдын ол хире сонургаар, ол хире дыннаксаар болганы ол-дур. Кайы оранчокта, хүн ажар чүктүн чуртундан Азияның чүрээнде Тываже кыраан назынынга-даа чалынмай, чедип келгени ол ышкажыл.

Бир кежээ концерт үезинде база бир солун болушкун болду. Ийи чыл бурунгаар Устүү-Хүрээгге кээп чораан американ өг-бүлө теле-көвүрүг дамчыштыр фестивалдың киржикчилеринге хөгжүмнүг байырын чедирди. Устүү-Хүрээгге дириг хөгжүм фестивалының солуттунмас башкарыкчызы, журналист Андрей Чымба ырак аалчыларны таныштырды. Сти тыва тон, бөрттүг, дошпулуурга ойнавышаан, ковбойлар ырызын ырылап, хөөмейлеп, сыгытып орду.

Фестивалдың гала-концертин Саян артында кожа-хелбээ регионнарның чурттакчылары база көрүп турар деп чарлап турду. Магалыг шаг-дыр ийин але, кайда-чүде Устүү-Хүрээ фестивалын Сибирьнин хоорай-суурлары безин көрүп ораар аан. Оон эртекш, океан ажылдыр ырак Америкадан безин хөгжүмнүг байырны дамчыдып турар.

Чадаана хемнин эринде майгын хоорайжыгашта машина-техниканың хөй деп чүвезин! Бистиң Тываның — 17 дугаар регионнун машиналарындан аңгыда, 19, 24, 30, 50, 70, 124 дугаар регионнарның машиналарын эскердим. Лагерьде бичин сцена бар, ол база хүнзедир черле ээнзиревес, туралаан-на кижиле аңаа ыры-шоорун, хөгжүмүн чонга бараалгадып турар.

Фестивалдың киржикчилери бо чылын ындыг кончук хөй эвес

Стина Мотланд (Норвегия).

болду ышкаш, ынчалза-даа Устүү-Хүрээни сонургап келген аалчыларның нийти саны 1889 кижиле болду. 172 кижиле фестивалда киржип турар. Журналистериниң саны — 57. Автомашиналарның саны — 885 деп чарлап турду.

Баштайгы чылдарда фестиваль саадаашкыннарлыг эгелеп турганым сактып ор мен. "Чадаана шагы-биле" деп чарлаар турган чүве болгай. Ам 14 дугаар чылында кежээкиниң 9 шакта эгелээр дээн болза, ылап 9 шакта эгелей бээр чорду. А төнчүзүн манаары бергеле, конкурс доосту-даа бээрге, ырлаар кижилер дам-на көвүдеп каар. Мен дүнекиниң 1 шак ажа бээрге, чаныптар чордум, стадионда ыры-хөгжүм чаңгыланып артып каар чүве, оозун бодаарга та каш шакка чедир ырлажып, ойнап турар хөгжүмчүлөр чүве ийик!

Фестивалдың жюри кежигүннери-биле таныштырып көрей. Ол дээрге национал хөгжүм-шин театрының чогаал килдизиниң эргелекчизи Сайзана Хертек, "Тыва" ансамблиниң удуртукчузу, Тыва Республиканың алдарлыг артизи Аяс Куулар, "Октай" ансамблиниң

удуртукчузу, ТР-ниң алдарлыг ажылдакчызы Надежда Пономарева, ТР-ниң алдарлыг артизи Сергей Сокольников база жюрииниң даргазы Москва хоорайдан хөгжүмчү Юрий Накатин. Олар каш хүн дургузунда дүңге кирип ажылдап, хөгжүмчүлөрниң оюнун көрүп, үнелеп, түннелин үндүрген. Бо чылын Гран-при шаңналын жюри тывыспаан. Ынчалза-даа номинациялар дыка хөй болганын демдегелес аргажок.

ТР-ниң Чазааның үрер хөгжүм оркестриниң тускай шаңналынга трубага ойнаар Александр Сорвин (Красноярск хоорайдан "Приправа" бөлүгү) төлөпиг болган. Оон аңгыда тускай шаңналдарны тромбонга ойнаар Денис Студнов (Красноярск), ыраажы Кежик Успун, Татьяна Ондар, скрипкага ойнаар Илона Ларина (Москва) олар алды. Коллективтерден "Ара-Хоо" (Кызыл), "Очелье Сорки" (Москва), "Яранга" (Абакан) бөлүктери тускай шаңналдарны алды. Онзалап демдеглексең турар чүүлүм мындыг, канчаарга-даа тываларга чедер талант чок-тур! Кызылдың уран чүүл училищезиниң

Илона Ларина (Москва).

"Чалым-Хая" бөлүгү (киржикчилери чыл санында өскерлип турар-даа болза), Кызылдан "Дао-Шын" база "Ара-хоо", Чадаанадан "Кеңгирге" бөлүктери хамыкты кайгатты.

Сөөлгү кежээ гала-концертке ТР-ниң Чазааның үрер хөгжүм оркестри биле ТР-ниң алдарлыг артизи, делегей чергелиг хөй-хөй конкурстарның лауреады Софья Кара-оол аалчыларны шуут кайгаткан деп болур. Мээң чанымга орган даштыкылар тура халчып кээп, алгырып-кышкырып, сыгырып, амыраанындан бот-боттары куспактанчып, ошкажып турдулар. Оларның магадалын кижиле сөсбиле дамчыдары берге-дир.

Кежээниң төнчүзүнде фестивалдың киржикчилеринге болгаш аалчыларга байыр чедирип, ТР-ниң Төлээлекчилер палатасының даргазы Хонук-оол Доржуевич Монгуш сөс алды.

— Устүү-Хүрээниң чаа дуганы ажиттыңан үеде фестивалда киржип келгениңер — аас-кежиктир. Бистиң чонувусту, езу-чаңчылдарывысты, шажын-чүдүлгевисти хүндүлөп, "Устүү-Хүрээ" фестивалына киржип кээп турарыңар дээш силерге өөрүп четтиргенивисти чонум мурнундан илередип тур мен. Устүү-Хүрээ дээрге чүгле фестиваль ыры-шоор, дириг хөгжүм эвес, а бистиң тыва чоннун төөгүзүндө коргунчуг трагедиялыг үевистиң база херечизи-дир. Устүү-

Хүрээ-биле репрессияла кижилериниң салым-чолу кеге тудуш арткан. Он ужурулуг бис. Өөредилге, политикаңың төвү турган Хүрээ бодунуң биез хүлүкүсүдип эгелей бергени Чулазы өшпээн Устүү-Хүрээ каттап тургузарыңа турас дириг хөгжүм фестивал эгелекчизи, оон киржикчиси хөй-аът кирикчизи Игорь Дулушка база фестивалдың сол башкарыкчызы Андрей Чымба хоор чонум өмүнээзинден бишаан, өөрүп четтиргенилередип тур мен. Устүү-Хүрээ кээп туруңар, сагыш-сеткил хөгжүм-биле арыглап ап торуңар ак болзун. Ормонди-чагай чедерин күз деп, ол байырлашты.

Сөөлгү сөстү фестивал эгелекчизи Игорь Дулушка

— Хүндүлүг чонум, күз бүттү. Устүү-Хүрээни диди алдывыс. Чеже-даа бергетаваржып турзувусса, эгеле чүүлүвүстү кагбайн, эчидең, чаа дуганын азы алдывыс. Он дөрт чыл дүргүзеп келген күзеливисти дидирып, ийи-ле чылдың дүргүзүп хүүрээни тудуп алдывыс хоорайывысты улам каастаа Бо стадион Тывада эң чарадион болур. Майгын хоорай турган лагерьвис Чадаана чараш черлериниң бирээзи. Устүү-Хүрээ комплекзинин ам-даа уламчылаар. Фестивалдаа уламчылаар. 14-кү фестивал доозулган. 15-ки фестивал ужурашкыже, байырлыг! — диди байырлашты.

Игорь Дулушка Чөөн-Хажуун чагыргазы 50 муң рушаңналга берген, оон чүгле 1 бодунга арттырып алгаш, 49 оон фестивалдың оргкомитет аалчыларны аъткарып чандырыңа ажыглаар кылдыр өтүтүп Лама-башкыларның берген бичигин база ол Устүү-Хүрээгге тырып каарын дилээн. Мы буянның сеткилдиг оолдуг, хөгжүмчүлүг, удуртукчулуг болууш тыва чоннун аас-кежигивисти (Уланчылыг).

Светлана БАЛЧ

Чингис СААЯНЫҢ тырыш чуруктары.

Александр Сорвин (Красноярск).

«Дао-Шын» бөлүгү (Кызыл).

Роксана ПЮРЮНА: "АНЫЯК КИЖИ БОДУНУУ-БИЛЕ ОНЗАГАЙ"

Кижиниң кеттинерин, алды-нарындан эгелээш, мөзү-бүдү-жүңгө чедир ажыктыг сүмелер бижээн солун-сеткүүлдер, журналдар делегейде кайы көвей. Бистин бичии Тывавыста аныяктарга дүүшкен мындыг хевирниң журналы чырыкче үнүп эгелээнинден бээр чартык чыл ашкан. Тыва аныяктарның тывызыксыын, са-ынгыр-тывынгырын, чогадыкчы шынарын, угаан-сайзыралын база эң-не кол чүүл даштыкы омур-хевирин, чараш дурт-сынын, мөзү-бүдүүштүүн үнелээн сөстөр си-нирген GT "Глянец Тувы" деп жур-нал кыска үе дургузунда хөйүнүң сонуургалын болдуруп, ады алгып, чоңга билдингир болу берген. Бо удаада ооң кол редактору Рок-сана Викторовна Пюрюна-биле ужуражып, журналдың ниити амы-дыралының дугайында чугаалаш-тыкчыл.

— Роксана Викторовна, мындыг чараш журналды чырыкче үндүрер дугайында бодам кажан, канчаар тыптып келген ирги?

— 2011 чылдың сентябрь эге-зинде дөрт эжишки уруглар Кызылдың бир кафезинге шайлап орган бис. Аңаа чараш хептер, плателер, алдарлыг артистер дугайында чугаалажып олурар, даштыкыда болгаш улуг Россияда шыкаш культура амыдыралын чырыдар журнал Тывавыска тур-ган болза дээн бодам бажывысче кирип келген. Кандыг арга-биле мындыг хевирниң журналын чы-рыкче үндүрер болза эки ирги деп сүмележиپ оларывыска, бис дөрт эжишкиниң тус-тузунда мергежил-деривис база бо адырга дыка жаржыр болган. Ол кандыг бол-ганыл дээрже бирээвис бүгү Рос-сияда билдингир "GLAMUR", "COSMOPOLITAN" журналдарга журналист-пиарщик кылдыр ажыл-дап турган, өске эживис база-ла соңгаар хоорайларга реклама кылыр черлерге, үш дугаары, үе айы-биле канчаар хептенирин, ооң айгарылгазынга бедик арга-уржулгалыг стилист-парикмахер, дөрт дугаары хуу сайгарлыкчы орукту болгаш бизнести канчаар орударының дугайында эки билир нитизи-биле шупту арга-дур-гулгалыг болган бис. Ол бүгүнү өренип көргөш, дөртөлээ күжү-үстү мөөңнеп алгаш, аныяктар журналын үндүрер болзувусса үнелдиг болур дээн идегел, бодам ол үеден эгелеп бистерни саара тудуп эгелээн.

— Ол хире изиг күзел тур-устунуп келгенде, ажил-агый адавайың эгелээн-не боор?

— Ийе. Үр-даа үе эртпээнде, алып алган сорулгавыска дүрген едер дээш ол талазы-биле чогуур журнал ажылдарны чорудуп эге-лээн бис. Түннелинде, ол-ла чыл-дың ноябрь айда Тываның аныяк, чараш херээжен журналистерин-ден алган интервьюларывыс-биле баштайгы номеривисти чырыкче үндүрген бис.

— GT "Глянец Тувы" деп ат анчаар "төрүттүнгенин" сонуур-адып көөр силер бе?

— Бо атты тыва дылче очул-улар болза "Тываның кылаң-аажы" дээн. Ында дыка хөй утка илген. Аныяктарның амыдыра-ындан чүгле чырык, чараш, солун атериалдар бижир болганындан о атты шилип алган бис. А "GT" деп ийи үжүк база ханы уткалыг. Рус, тыва, англи үжүктөр болгаш

GT "Глянец Тувы" журналдың кол редактору
Р. В. Пюрюна.

сөстөр ында хөй.

— Бо журналды тургузуп тура, аныяктар-биле холбаалыг айтырыглар көдүрер сорулга силерге салдынган турду бе?

— Ийе. Бистин кол айтырывыс ол турган. Чүге дизе, республика-выста Тываның аныяктарына үн-дүрүп турар солуннар колдуунда-ла социал болгаш политиктиг айтырыглар-биле сырый харылзаа-лыг дээрзин өөренип көрген бис. Солуннар бар-даа болза, аныяк-тарны бо амыдыралдың эң-не чырык талаларына эвилелдеп, оларга уран чүүлдүн бир онзагай хевирин ажыдып, чаа-чаа санал-оналдарын деткип, кадыкшылын аныяндан эгелеп быжыглаары-биле арага-таакпыдан ойлап чо-руур кылдыр, эр-кыс кижилерниң аразында харылзаазының эки-багай талаларын, байдалдарын, салдарын көргүзүп, бүгү талазы-биле ажыктыг сүмелерни кадары журналдың бир улуг сорулгазы.

Ийи дугаарында, республикада аныяктар ортузунда сайгарлыкчы чорук нептерээн болгай. Ол тала-зы-биле чедииншкиниң ажылдап турарларның саны хөй. Оларның чедииншкини чырыдары — бистин база бир сорулгавыс. Чүге дизе, өске аныяктар олардан үлегер-чижек ап, ону боттарынга бот-тандырып, акшаны кижизымак чоруу, ак сеткилдиг күш-ажылы-биле ажылдап ап болур чүве-дир деп чүвени медедеп билип алырынга ооң дузазы улуг.

Ооң-биле кады журналдың дузазы-биле бөгүнгү аныяктары-выстың чараш дурт-сынын, хепте-нип, алдынып билирин бадыткап көргүзери бистерге улуг чедиин-шин.

— Бо журнал чүгле аныяктар

ортузунда билдингир эвес, харын-даа улуг улустар аразында нептереңгей деп билир мен. Маңаа хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер?

— Шын айтырыг-дыр. Бисте мында кээп турар улустардан чүгле аныяктар эвес, улгады берген херээжен улустар-даа бар, эр-даа улустар бар. Олар журнал-дың арыннарында үстүнде демдег-лээнивис дег ажыктыг сүмелерден хөйүнү билип ап, оларның кол ну-руузунда кадыкшылын быжыг-лаарын, канчаар арып, таакпыны кандыг арга-биле кааптарындан аңгыда, аныяктарның ам бо хүнде амыдыралын болгаш оларның чедииншкинерин дыка сонуургап номчуур бис деп чугаалап кээрлер.

— Кандыг-даа ажылды эге-лээр мурнунда шаптаразындар, кыдындан улустарның моон-дактары, янзы-бүрү бодамдары, чугаалары турар болгай. Силерге мындыг таварылгалар турган бе?

— Турган ийе. Аныяктарга бо журналды үндүрүп эгелээривис мурнунда оон эки чүүл үнмес дээн бодам-биле шоодукса, чемелеп турган улустар бар. Тыва дээрже көдээ чер шээй, ында каяа "мода" көргүзүптер хире кижилер барыл, ындыг улустарны каяа көрген си-лер, аңаа хамаарыштыр материал-дарны канчаар тып алыр силер дээн чугаалар барык кижиз бүрү-зүндөн дыңналып турду. Ону черле бөгүн чугаалап каайн. Оларның са-нал-оналы дег чүве херек кырында турбаан, төрөөн черивисте чараш чүүлдерге сундулуг, уран чүүлге салым-чаянныг дыка хөй аныяк-тар бар болганы херек кырында бадыткаттынып, оларның ажылда-ры-биле улус-чоннуң чоок таны-жып эгелээни бир улуг чедиин-шин.

кинивис деп санап турар бис. Ма-териалдар белеткээринге берге айтырыглар тургустунмаан. Харын-даа артып турган деп болур.

— Кол нуруузунда кандыг ма-териалдарны чырыдып турар си-лер?

— Бир дугаарында, тускай форма хептиг албан черлеринде ажылдап чоруур ажылдакчы кыстарны, офистерде ажылдап ораш арыг-силиг хептенген, чараш уругларны, кудумчуга агаарлап чораан аяныг хептенип алган, боттарын алдынып билир оолдар-кыстарны тырттыргаш, журналдың арыннарынга доктаамал чырыдып турар бис.

Ийде, кыс кижиз кандыг чем-нер кылып билир ужурулугу, аңаа хамаарыштыр чемнерниң рецеп-тилерин болгаш тыва ак чемнерниң амгы үеде дүүштүр кылыр арга-ларын үргүлчү тода болгаш солун кылдыр бижип турар бис.

Үште, аныяктарга ынакшыл те-мазы колдап турар болгай. Бо те-маны бижип турарывыс арын шын эшти болгаш шын орукту шилип алырынга аажок ужу-дузалыг. Халдавырлыг аарыглардан-даа бодун камгаланырынга ажыктыг сүмелер ында бар.

— Силерниң бо журнал чүгле солун материалдар-биле байлак эвес, харын-даа "мода, стиль, дизайн" дугайында кежээлерни аныяктар ортузунда удаа-дараа эрттирип турар болгай силер? Ол бодам канчап тыптып келген ирги?

— Чөптүг айтырыг-дыр. Аныяк-тарывыс аразында хөй-ниити черинге алдынып билбес чоруктар бары чажыт эвес-ле болгай. Ол талазы-биле кижизидилге ажылын чорудуп, темалыг кежээлерге дүүштүр шын хептенип, бодун ал-дынып билир кылдыр өөредир со-рулга-биле бо айтырыгның эге ча-дазы тургустунган. Өске талазы-биле көөр болзувусса, Тывада ды-ка шевер, чогадыкчы дизайнер-лер барын демдегледивис. Олар-ның дараан хептерин, кылган каас-талгалаларын модельдер дузазы-биле таныштырып, көргүзүп турар бис. Бистин эрттирип турар кежээ-леривиске эзирик кижилер кириер хамаанчок, эзиртир суксуннарны безин чөпшээревейн турары аныяктарны шын кижизидилгеже эдертип турары деп бодаар-дыр мен.

— Эң-не баштай дизайнерлер дугайында кежээни эрттирген болгай силер. Аңаа хамаарыштыр кысказы-биле чугаалап көрүң-рем?

— Республика чергелиг диза-йнерлер конкурсузун бо чазын чар-лаан бис. Каш саныг кижиз киржир боор деп бодап турувуста, кир-жикчилерниң саны элээн хөй бол-ган. Бо конкурстун түңнелдери-биле Москва, Санкт-Петербург хоорайларга Тываның мурнундан төлээлээр дизайнерлеривис база бар. А бо күзүн Новосибирск хо-орайга болуп эртер конкурска бис-тин бир дизайнеривис киржир. Оон бир онзагай чүүлү чүл дизе, мода неделязының бир хүнүн Тываның хептерин көргүзөр кылдыр тускай-лап кааны. Ол хүннүн дургузунда чүгле тываларның хептерин мода "аарыкчылары" сонуургап көөр аргалыг.

— Кылып чорудуп турар ажылдарыңар бедик деңнелче көдүрлүп ора-дыр. Кандыг-даа эгелээшкин акша-копеек айты-

рындан тодараттынар болгай. Бо талазы-биле силерде байдал кандыгыл?

— Хуу организация болганда, акшаландырышкын дугайында тодаргай харыны берип шыдава-мен. Ол талазы-биле чидиг айты-рыглар амдыызында тургустун-майн турар. Нитизи-биле байда-лывыс ажырбас деп болур.

— Коллективниң дугайында таныштырып көөр силер бе?

— Бисте шудургу, саынгыр-тывынгыр аныяктар хөй. Нитизи-биле он ажыг ажылдакчыларлыг. Оларның аразындан дизайнерлер, стилистер, корреспондентилер, реклама-биле ажылдаар менед-жерлер, юрист, бухгалтер база бар. Корреспондентилер аразын-дан Чейнеш Очурну чижеглеп көрейн. Ол бистерге дыка солун чедимчелиг чагаазын чорудуп-тарга, боттарывыс Чейнешти чалап, ажылдадып алганывыс ол-дур. Бодунуң кылып чоруур ажылынга бердинген, сонуургалдыг, бурун-гаар изиг чүткүлдүг аныяктарның ажыл-ижин канчап черле деткивес, мактавас боор. Оларга журналдың мурнундан четтиргеним илереттим. Ортумак шалың бистерде 5 муң рубльбен өрү болуп турар.

— Бир айда тиражыңар каш ирги?

— Ооң мурнунда бүрүткел чокка 999 экзemplярга үнүп турган болзувусса, ам бо август айдан эгелеп, бүрүткелди алганывыстан тиражывыс 7000 чедир немежи-п келген. Ол чүнү херечилеп тура-рыл дизе, почта салбырларынга абонемент чоруп эгелээни болгаш "Тывапечат" киоскилеринден са-дып ап, номчуп эгелээр арга ном-чукчуларывыска тургустунуп кел-ген. Соңгаар өөренип турар сту-дентилеривис ол хоорайларында журналды тарадып, өске чоннар-га сонуургадып турары бистерге дыка өөрүнчүг болуп турар.

— Журналдың өрте-к-үнезин сонуургадып көрүңерем, Рок-сана Викторовна.

— Бир журналдың өртээ 200 рубль болур. Чүге дизе, чурук-каасталгалары-биле болгаш ча-рыгдалдары-биле черле мындыг өрте-к-те келген болуп турар. Ону садып, номчуур болза хомудал чок деп чүвени журналды номчаан ки-жи эскерген боор.

— Тываның аныяк оолдар, кыстарыңа кандыг күзээшкин-нерлиг силер?

— Аныяк кижиз дег чараш кижиз чок. Ол бодунуу-биле онзагай ыл-галдыг болгаш күштүг энергиялыг болур. Ынчангаштын силерниң мурнуңарда кандыг-даа орук ажык, чүгле боттарыңар бүзү-релдиг болгаш дидим базымныг, изиг күзелдиг, бурунгаар салган сорулгалыг болуруңарны күзедим!

— Айтырыгларывыска долу хары бергениңер дээш четтирдивис. Ажыл-ижиңерге ам-даа чогадыкчы чедииншкинерни күзедивис.

Белекмаа ООРЖАК.
(Чурукту GT "Глянец Тувы" журналдың архивинден алган).

Тыва Республиканың Чазаан
Даргазының бирги оралакчызы
М. КОЗЛОВ.

"Тыва Республиканың Тес-Хем кожууну" муниципалдыг районун девискээринде көдээ ажил-агыйның ажылгал черлери категориялыг чер участогун үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажылгал черлери категориялыг кылдыр шилчидеринин дугайында

2012 чылдың июль 5 №381 Кызыл хоорай

"Тыва Республиканың Тес-Хем кожууну" муниципалдыг районун чагыргазының дилээн болгаш көдээ ажил-агыйның ажылгал черлери категориялыг чер участогун үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажылгал черлери кылдыр шилчидеринин дугайында материалдарны сайгарып көргөш, Россия Федерациязының Чер кодекзинин 8 чүүлүнүн 1 кезээн, 2004 чылдың декабрь 21-де "Черлерни азы чер участоктарын бир категориядан өскезинче шилчидеринин дугайында" №172-ФХ Федералдыг хоойлуну удуртулга болгаш, Тыва Республиканың Чазааның Доктаадыры болза:

1. Тыва Республика, Тес-Хем кожуун деп адресте М-54 автооруктуң соңгу-чөөн талазында 1200 м, Самагалдай болгаш Берт-Даг суурларның аразында

"Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожууну" муниципалдыг районун девискээринде көдээ ажил-агыйның ажылгал черлери категориялыг чер участогун үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажылгал черлери категориялыг кылдыр шилчидеринин дугайында

2012 чылдың июль 5 №382 Кызыл хоорай

"Тыва Республиканың Барыын-Хемчик кожууну" муниципалдыг районун чагыргазының дилээн болгаш көдээ ажил-агыйның ажылгал черлери категориялыг чер участогун үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажылгал черлери кылдыр шилчидеринин дугайында материалдарны сайгарып көргөш, Россия Федерациязының Чер кодекзинин 8 чүүлүнүн 1 кезээн, 2004 чылдың декабрь 21-де "Черлерни азы чер участоктарын бир категориядан өскезинче шилчидеринин дугайында" №172-ФХ Федералдыг хоойлуну 15 чүүлүнүн 2 кезээн удуртулга болдурга, Тыва Республиканың Чазааның Доктаадыры болза:

1. Тыва Республика, Барыын-Хемчик кожуун деп адресте Ак-Довурак хоорайның

"Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожууну" муниципалдыг районун девискээринде көдээ ажил-агыйның ажылгал черлери категориялыг чер участогун үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажылгал черлери категориялыг кылдыр шилчидеринин дугайында

2012 чылдың июль 5 №383 Кызыл хоорай

"Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожууну" муниципалдыг районун чагыргазының дилээн болгаш көдээ ажил-агыйның ажылгал черлери категориялыг чер участогун үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажылгал черлери кылдыр шилчидеринин дугайында материалдарны сайгарып көргөш, Россия Федерациязының Чер кодекзинин 8 чүүлүнүн 1 кезээн, 2004 чылдың декабрь 21-де "Черлерни азы чер участоктарын бир категориядан өскезинче шилчидеринин дугайында" №172-ФХ Федералдыг хоойлуну удуртулга болдурга, Тыва Республиканың Чазааның Доктаадыры болза:

1. Тыва Республика, Чөөн-Хемчик кожуун деп адресте Ак-Хая артының

"Тыва Республиканың Таңды кожууну" муниципалдыг районун девискээринде көдээ ажил-агыйның ажылгал черлери категориялыг чер участогун үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажылгал черлери категориялыг кылдыр шилчидеринин дугайында

2012 чылдың июль 5 №384 Кызыл хоорай

"Тыва Республиканың Таңды кожууну" муниципалдыг районун чагыргазының дилээн болгаш көдээ ажил-агыйның ажылгал черлери категориялыг чер участогун үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажылгал черлери кылдыр шилчидеринин дугайында материалдарны сайгарып көргөш, Россия Федерациязының Чер кодекзинин 8 чүүлүнүн 1 кезээн, 2004 чылдың декабрь 21-де "Черлерни азы чер участоктарын бир категориядан өскезинче шилчидеринин дугайында" №172-ФХ Федералдыг хоойлуну удуртулга болдурга, Тыва Республиканың Чазааның Доктаадыры болза:

1. Тыва Республика, Таңды кожуун, Бай-Хем деп адресте Советская улусунда турар №22 бажыңның мурнуун талазында 20 м черде, Советская улусунда школаның оран-савазының соңгу-чөөн талазында 85 м черде кадастр номери 17:10:0402001:101, 144 дөрбелчин чер участогун шимчеп чоруур радио-

автооруктуң соңгу-чөөн талазында 800 м, хөөрнүн херимнеринин соңгу-барыын булуңун барыын талазында 85 м ниити шөлү 144 дөрбелчин метр, кадастр дугаары 17:12:0602001:74 чер участогун шимчеп чоруур радио-телефон харылзаазының бааза станциязын тургузары-биле көдээ ажил-агыйның ажылгал черлери категориялыг чер участогун үлетпүр болгаш болгаш өске-даа тускай ажылгал черлери кылдыр капсырылга езугаар шилчидер.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

3. Бо доктаалдын күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги харылзааларының яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

соңгу-чөөн талазында 12 км ниити шөлү 50958 дөрбелчин кезээ черде кадастр дугаары 17:02:0202001:20 чер участогун геологтуг шинчилелди чорудары-биле болгаш ажыктыг казымалдарны тывары-биле көдээ ажил-агыйның ажылгал черлери категориялыг чер участогун үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажылгал черлери кылдыр капсырылга езугаар шилчидер.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

3. Бо доктаалдын күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги харылзааларының яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

чоогунда кадастр дугаары 17:03:1401003:173 225 дөрбелчин м чер участогун шимчеп чоруур радио-телефон харылзаазының бааза станциязын тургузары-биле көдээ ажил-агыйның ажылгал черлери категориялыг чер участогун үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажылгал черлери кылдыр капсырылга езугаар шилчидер.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

3. Бо доктаалдын күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги харылзааларының яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

телефон харылзаазының бааза станциязын тургузары-биле көдээ ажил-агыйның ажылгал черлери категориялыг чер участогун үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажылгал черлери кылдыр капсырылга езугаар шилчидер.

2. Бо доктаалдын хоолгазын шимчeves өнчү-хөреңгинин күрүне кадастрының документилеринге өскерилгелер кирир кылдыр Күрүне бүрүткелинин, кадастрының болгаш картографияның Федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелинче чорудар.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдын күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги харылзааларының яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

Тыва Республиканың төлээлеткен спорт федерацияларына Тыва Республиканың республика бюджетинден субсидиялар тыпсырының дугайында дүрүмнү бадылаарының дугайында

2012 чылдың май 10 №217 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың девискээринге спорттуң хевирлерин сайзырадып турар Тыва Республиканың спорт федерацияларына саң-хөө деткимчезин көргүзөр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың төлээлеткен спорт федерацияларына Тыва Республиканың республика бюджетинден субсидиялар тыпсырының дугайында дүрүмнү бадылаар.

2. Бо доктаалды күүседиринге акша-хөреңгини 2013 чылда болгаш 2015 чылдың

Тыва Республиканың төлээлеткен спорт федерацияларына Тыва Республиканың республика бюджетинден субсидиялар тыпсырының дугайында дүрүм

1. Тыва Республиканың төлээлеткен спорт федерацияларына Тыва Республиканың республика бюджетинден субсидиялар тыпсырының дугайында бо дүрүм (моон соңгаар-Дүрүм дээр) Тыва Республиканың төлээлеткен спорт федерацияларына (моон соңгаар тус-туста-спорт федерациязы, субсидия дээр) Тыва Республиканың республика бюджетинден субсидиялар тыпсырының чурумун болгаш негелделерин доктаадып тургузар.

2. Субсидияларны шак ол саң-хөө чылында болгаш планның үеде Тыва Республиканың республика бюджетинин дугайында Тыва Республиканың хоойлу-зунда көрдүнген бюджет акшаландырышыкынынга болгаш Тыва Республиканың Аныяктар болгаш спорт херектеринин талазы-биле яамының (моон соңгаар-яамы дээр) доктаадып тургускан чурумунда бадылаттыг бюджет хүлээлгелеринин лимиттеринге дүүштүр субсидияларны тыпсыр.

3. Спорт федерациязының субсидиязының хемчээлин айыттыг сорулгаларга Тыва Республиканың республика бюджетинин акша-хөреңгизинге дүүштүр, спорт федерациязының киригени субсидияларны тыпсырының экономиктиг үндезилелин санаашкынынга үндезилеп, дараазында чүүлдерни барымдаалап тодарадыр:

спорт федерациязының эртрирп турары спорт болгаш күш-культура хемчеглеринин деңгелин болгаш ужур-дузазын; эртрирп турар хемчеглерге кирип турар спортчуларның санын; материал-техниктиг хандырылганын өртээн.

4. Спорт федерациязының субсидиязының хемчээли 250 муң рубльден ашпас ужурлуг.

5. Субсидияларны саң-хөө чылында тыпсыр болгаш чүгле көрдүнгенин езугаар чарыгдар:

албан-езузуң күш-культура хемчеглерин, спортчу хемчеглерин, муниципалитеттер аразының албан-езузуң күш-культура хемчеглерин, спорт федерациязының сайзырадып турар хевирлеринин аайы-биле Тыва Республиканың спорт хемчеглерин белеткээринге, организастаарына болгаш эртиреринге;

материал-техниктиг хандырылгага, ооң иштинде спортчу дериг-херекселдер-биле, спорт федерациязының сайзырадып турар хевирлеринин аайы-биле Тыва Республиканың спортчу шилден командаларының саң-хөө, эртем-методиктиг, медицина-биологтуг, медицина хандырылгазынга (моон соңгаар-материал-техниктиг хандырылга дээр).

6. Субсидия алырының үндезини болза, субсидия тыпсырының дугайында спорт федерациязындан, субсидия алыр чылдың мурнунда эрткен чылдың ноябрь 1-ден 15-ке чедир яамыже дараазында капсырылгаларлыг кириген чагы (хостуг хевирге бижиттинген) болур:

спорт федерациязының тургузукчу документилеринин хоолгазын;

юридиктиг черлерниң Чаңгыс аай күрүне даңзызында кири бижиттингенин дугайында херечилелдин хоолгазын;

үндүрүг органында четка тургусканының дугайында херечилелдин хоолгазын; спорт федерациязының чагыын кириген хүнүнге чедир 1 айдан орайтатпайн үндүрүг

планның үезинде Тыва Республиканың республика бюджетинге Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы кирир.

3. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

4. Бо доктаал 2013 чылдың январь 1-ден күштүг болуп кирир.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы М. КОЗЛОВ.

Тыва Республиканың Чазааның 2012 чылдың май 10-да №217 доктаалы-биле бадылаан

органының тывысканы юридиктиг черлерниң чаңгыс аай күрүне даңзызындан ушта бижилгени;

спорт федерациязының күрүне төлээлжилгезинин дугайында херечилелдин хоолгазын.

7. Документилерни көктээн, дугаарлаан болгаш спорт федерациязының таңмазын баскан, хоолгаларын спорт федерациязының удуртукчузу бадыткаан болур ужурлуг.

8. Яамы документилерни кириген хүнде бүрүткээр болгаш документилер хүлээп алырының хуусаа доозулгуже 3 хонук дургузунда Конкурс комиссиязынче дамчыдар. Конкурс комиссиязының составын болгаш ооң дүрүмнү яамының дужаалы-биле бадылаар.

9. Конкурс комиссиязы яамының кириген документилерин оларның кириген хүнүнден 10 ажил хүнүнүн дургузунда бо дүрүмнүн 3,4,5,6,7 пунктуларында көрдүнген негелделерге дүүштүр сайгарып көөр болгаш айыттыг хемчээлинге дүүштүр субсидияларны тыпсырының дугайында азы субсидия тыпсырындан ойталаарының дугайында шийтпирни хүлээп алыр.

10. Субсидия тыпсырындан ойталаарының барымдаа болза:

бо дүрүмнүн 6 пунктузунда айыткан документилерни кирибээни;

бо дүрүмнүн 5 пунктузунда доктаадып тургускан сорулгаларга чагының дүүшпези.

11. Спорт федерациязынга субсидияны улаштыр үш чылдан хөй бербес.

12. Комиссияның шийтпирин протоколга долдурар, комиссияның даргазы, а ол ышкаш хуралга киришкен комиссия кежигүннери ат салыр болгаш бадыладыры-биле 2 ажил хүнүнүн дургузунда Тыва Республиканың Чазаанче кирир.

13. Спорт федерацияларының киригени, конкурс шийлгезин эрткен документилерни эгитпес.

14. Тыва Республиканың Чазааның бадылааны шийтпиринге үндезилээш яамының комиссиязы 15 ажил хүнүнүн дургузунда спорт федерациязы-биле, яамының бадылааны майыын езугаар, субсидия тыпсырының дугайында субсидия алыкчызы-биле дугуржулганы (моон соңгаар-дугуржулга дээр) чарар.

15. Дугуржулгага кирир чүүлдер: субсидияның көрдүнген чери болгаш хемчээли;

субсидия тыпсырының негелделерин спорт федерациязының сагып турарына хыналда чорударына яамының эргезин;

яамының, а ол ышкаш күрүнениң төлээлеткен өске-даа контроль болгаш хайгаарал органының хыналдаларының түнели-биле субсидияны спорт федерациязының өскээр ажылгаанының фактызы илереттинген тава-рылгада ол акшаны эгидеринин чурумун; субсидияларны ажылгаанының дугайында отчетту кириеринин чурумун болгаш хуусаазын;

субсидияны ажылгаанының ажыктыгының үнелелин.

Дугуржулганы эртип турар саң-хөө чылында чарар, дугуржулганың күштүг болур хуусаады спорт федерациязының күрүне төлээлжилгезинин күштүг болур хуусаазындан ашпас болур ужурлуг.

16. Субсидияны төлээрин яамының агар санындан спорт федерациязының кредит организациязында ажиткан агар санынче

дугуржулгада көрдүнгөн чурум болгаш негелделер езугаар шилчидериниң аргазы-биле боттандылар.

17. Белеткээринге болгаш организастаарыга субсидияның акша-хөрөңгизин тывыскан спорт федерациязы албан-езуунуң күш-культура хемчеглериниң азы Тыва Республиканың спорт хемчеглериниң доозулган хүнүнден 5 календарь хүнүнүң дургузунда отчетту яамыже бо дүрүмде капсырылгага дүүштүр кириер.

Спорт федерациязының сайзырадып турар спортунуң хевириниң аайы-биле Тыва Республиканың шилиндек спорт командазының материал-техниктиг хандырылгазынга субсидияның акша-хөрөңгизин чарыгдап турар үеде отчетту спорт федерациязы чогуур чарыгдалдар үндүргөн айнның соонда үнген айның 5-тен эрттирбейн кириер.

18. Яамы Россия Федерациязының болгаш Тыва Республиканың хоойлужудулгазынга дүүштүр спорт федерацияларының субсидияларын көрдүнгөн езугаар болгаш ажыктыг ажылдап турарыга контролду бо дүрүмнүң 5 пунктузунга дүүштүр боттандылар.

19. Субсидияларны Тыва Республиканың республика бюджетинче дараазында

таварылгаларда эгидер:

оларны өскээр ажылдаанының фактыларын илерээнде;

отчетту бо чурумнун 17 пунктузунда айыттыганын езугаар кирибээнде, а ол ышкаш отчетка шын эвес медээлер киригенде.

20. Отчетту кирип турар үеде субсидияны өскээр ажылдаанының фактызы илерээр болза, яамы спорт федерациязынче субсидияның акша-хөрөңгизин эгидериниң дугайында негелдени 5 ажил хүнүнүң дургузунда чорудар.

Акша-хөрөңгиниң шупту түнүн эгидериниң дугайында негелде кирген хүнден 10 ажил хүнүнүң дургузунда спорт федерациязы негелдеде кирген акшаны Тыва Республиканың республика бюджетинче эгидер.

21. Бир эвес спорт федерациязы субсидияны эки тура-биле эгидеринден ойталаар болза, яамы акша-хөрөңгини Тыва Республиканың республика бюджетинче хоойлужудулгага доктаадып тургускан чурум езугаар тырттылар.

22. Субсидияның ажылдааттынмай барган артыкшылын Тыва Республиканың республика бюджетинче, дугуржулганың күштүг болур хуусаазы доозулган соонда 5 ажил хүнүнүң дургузунда эгидер.

"2011-2012 чылдарда Тыва Республикага шимчeves өнчү-хөрөңгиниң кадастрының системазын сайзыраңгайжыдары" республиканың тускай сорулгалыг программаның өскерилгелер кириериниң дугайында
2012 чылдың апрель 11 №163 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

2010 чылдың ноябрь 19-та Тыва Республиканың Чазааның №510 доктаалы-биле бадылааны "2011-2012 чылдарда Тыва Республикага шимчeves өнчү-хөрөңгиниң кадастрының системазын сайзыраңгайжыдары" республиканың тускай сорулгалыг программаның дараазында өскерилгелерни кириер:

"Программаның кол-кол сорулгалары болгаш кылыр чүүлдери, ону күүседириниң

үе-чадалары" деп II кезекте "Танды" деп сөстү "Чеди-Хөл" деп сөс-биле солуур;

"Программаны күүседириниң үндезилетинген курлавырлары" деп IV кезекте "Танды" деп сөстү "Чеди-Хөл" деп сөс-биле солуур.

2. Бо доктаалды "Тувинская правда" болгаш "Шын" солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар
М. КОЗЛОВ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНДА СОҢГУЛДА КАТТЫЖЫШКЫННАРЫНЫҢ ДАҢЗЫЗЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

2012 чылдың октябрь 14-те Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) немелде соңгулдаларына, Тыва Республиканың муниципалдыг районнарның төлээлекчи органның депутаттарының соңгулдаларына, хоорай болгаш көдээ сумуларның төлээлекчи органның депутаттарының соңгулдаларына 2002 чылдың 06.12-де "Россия Федерациязының хамаатыларының соңгулда эргелериниң болгаш референдумга киржир эргезиниң кол-кол магадылалдарының дугайында" №67-ФХ Федералдыг хоойлуга дүүштүр соңгулда каттыжышкыны болуп дараазында политиктиг партиялар, оларның регион салбырлары, а ол ышкаш хөй-ниити өске-даа каттыжышкындар киржир эргелиг (даңзыны Россияның Юстиция яамызының Тыва Республика талазы-биле эргелели кириген):

1. Бүгү-россияның "Чаңгыс демниг Россия" политиктиг партиязы;
2. "Россия Федерациязының Коммунисттиг партиязы" политиктиг партия;
3. "Россияның либерал-демократтыг партиязы" политиктиг партия;
4. "Россияның патриоттары" политиктиг партия;
5. "Россияның "Яблоко" каттышкан демократтыг партиязы" политиктиг партия;
6. Чөптүг Россия политиктиг партия;
7. Бүгү-россияның "Барыын үзелдиг херек" политиктиг партиязы;
8. "Россияның республиканчы партиязы" политиктиг партия;
9. "Россияның демократтыг партиязы" политиктиг партия;
10. Ниити-россияның "Россияның херээженнери дээш" улусчу партиязы" политиктиг партия;
11. "Ногааннарның каттыжышкыны-Улусчу партия" политиктиг партия;
12. Бүгү-россияның "Россияның пенсионерлериниң партиязы" политиктиг партия;
13. "Россияның хоорайлары" политиктиг партия;
14. "Аныяк Россия" политиктиг партия;

15. Бүгү-россияның "Чаа Россия" политиктиг партиязы;

16. "Россияның "Ногааннар" экологтук партиязы" политиктиг партия;

17. "Россияның коммунистери" политиктиг партия;

18. Бүгү-россияның "Россияның Улусчу партиязы" политиктиг партиязы;

19. Бүгү-россияның "Россияның Аграр партиязы" политиктиг партиязы;

20. Бүгү-россияның Чөптүг чорук дээш партия политиктиг партиязы;

21. Бүгү-россияның "Хостуг хамааты-ларның партиязы" политиктиг партиязы;

22. Бүгү-россияның "Социал четкилер партиязы" политиктиг партиязы;

23. "Хоорайжылар эвилели" политиктиг партия;

24. "Социал чөптүг чоруктуң коммунисттиг партиязы" политиктиг партия;

25. Бүгү-россияның "Россияның социал-демократтыг партиязы" политиктиг партиязы;

26. Социал камгалалдың политиктиг партиязы;

27. "Угаанныг Россия" политиктиг партия;

28. Бүгү-россияның "Чаңгыс демниг Россия" политиктиг партиязының Тыва регион салбыры;

29. "Россия Федерациязының Коммунисттиг партиязы" политиктиг партияның Тыва регион салбыры;

30. "Россияның либерал-демократтыг партиязы" политиктиг партияның Тыва регион салбыры;

31. "Россияның патриоттары" политиктиг партияның Тыва регион салбыры;

32. Чөптүг Россия политиктиг партияның Тыва Республикада регион салбыры;

33. "Россияның "Яблоко" каттышкан демократтыг партиязы" политиктиг партияның Тыва Республикада регион салбыры;

34. "Ногааннарның каттыжышкыны-Улусчу партия" политиктиг партияның Тыва Республикада регион салбыры;

35. Социал камгалал политиктиг партияның Тыва Республикада регион

салбыры;

36. Тыва Республикада "Кара-тз федерациязы" регионнун хөй-ниити организациязы;

37. Россияның иштики херектериниң болгаш иштики шериглериниң хөй-ниити организациязының Тыва регион салбыры;

38. Ниити-россияның "Бүгү-россияның Спортчу Россия" эки тура ниитилели" хөй-ниити организациязының Тыва регион салбыры;

39. Республиканың "Тыва Республикада футбол федерациязы" хөй-ниити организациязы;

40. Хереглел кооперациязының ажилдакчыларының профэвилелиниң Тыва Республикада девискээр организациязы;

41. Россияның агроулетпур комплекзиниң ажилдакчыларының профессионал эвилелиниң Тыва девискээр организациязы;

42. Россия Федерациязының ниити-россия профэвилелиниң Тыва девискээр организациязы;

43. "Тыва Республиканың профэвилелдер федерациязы" девискээр каттыжышкыны;

44. Россия Федерациязының улус өөредилгезиниң болгаш эртемниң ажилдакчыларының профэвилелиниң Тыва Республика талазы-биле регион салбыры;

45. Тываның республиканың "Тибеттин өңүктери" хөй-ниити организациязы;

46. Тываның республиканың "Тываларның делегейи" хөй-ниити организациязы;

47. Бүгү-россияның "Чаңгыс демниг Россияның аныяк гвардиязы" хөй-ниити организациязының Тыва регион салбыры;

48. Культура ажилдакчыларының профэвилелиниң Тыва девискээр организациязы;

49. "Россияның Херээженнер эвилели" хөй-ниити организациязының Тыва регион салбыры;

50. Ниити-россияның инвалидтерниң "Бүгү-россияның караа четпестерниң Күш-ажылчы Кызыл Тук орденниг ниитилели" хөй-ниити организациязының Тыва Республика организациязы;

51. Ниити-россияның "Россияның Пенсионерлер эвилели" хөй-ниити организациязының регион салбыры;

52. Чер-черлерге болгулаан дайыннарның хоочуннарының болгаш инвалидтериниң

Тыва Республиканың Чазааның 2012 чылдың январь 30-де " № 18 доктаал пунктузунга өскерилгелерни кириериниң дугайында

2012 чылдың май 28 № 278

Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2012 чылдың январь 30-де "Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың май 15-те " № 1392 база 2007 чылдың май 15-те " №604 доктаалдарына өскерилгелерни кириериниң

Тыва Республиканың спортчулары — Россияның чыынды командал кежигүннеринге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының стипендия дугайында дүрүмге өскерилгелерни кириериниң дугайында

2011 чылдың декабрь 23 № 771

Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың Чазааның 2011 чылдың апрель 11-де "Тыва Республиканың спортчулары — Россияның чыынды командаларының кежигүннеринге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының стипендияларының дугайында дүрүмү бадылааны дугайында" № 245 доктаалы-биле бадылааны Тыва Республиканың спортчулары — Россияның чыынды командаларының кежигүннеринге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының стипендияларының дугайында дүрүмге дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 3-кү пунктуда:
ийнзи абзацта "10" деп санны "11" деп сан-биле солуур;

үшкү абзацта "2" деп санны "3" деп сан-биле солуур;

2) 4-кү пунктуң ийги абзазын дараазында утка-биле бижир:

"Комиссияның составын Тыва Республиканың Аныяктар херектери болгаш спорт талазы-биле яамының ажилдакчыларындан база Тыва Республиканың

"Дайынчы акы-дунмалышкы чор республиканың хөй-ниити орга

53. Тыва Республиканың

риниң хөй-ниити организациязы

54. Республиканың "Тыва Ре

самбо федерациязы" хөй-ни

зациязы;

55. "Бүгү-россияның эл

эвилели" хөй-ниити каттыжы

Тыва Республикада девискээр

зациязы;

56. Бүгү-россияның хөй-ни

зациязы-Россияның иштики

органның болгаш иштики

циязының Тыва регион салбыр

57. Регионнун "Тываның Ч

эвилели" хөй-ниити организаци

58. Бүгү-россияның хооч

"Дайынчы акы-дунмалышкы ч

ниити организациязының Тыв

салбыры;

59. Тываның регион "Өскү

өөредилге черлериниң доозук

ассоциациязы" хөй-ниити орган

60. Шериг албанының бо

хоойлу камгалаар органның

офицерлериниң "Звезда-Сыл

Республика хөй-ниити организ

61. Тыва Республикада

федерациязы" регионнун хөй-н

низациязы;

62. Регионнун "Автомобилист

хөй-ниити организациязы;

63. Ниити-россияның "Бой,

лалының бүгү-россия ниитилели

организациязының Тывада р

салбыры;

64. Ниити-россияның "Күр

чагырга органның корруп

демисел төвү" хөй-ниити организ

Тыва Республика талазы-бил

салбыры;

65. Тывада "Афганистанның

рының эвилели" республиканың

организациязы;

66. Ниити-россияның "Росси

авиацияга болгаш флотка идиг бэ

тура ниитилели" хөй-ниити-күр

низациязының Тыва Республи

салбыры;

67. Тывада "Онзагай демисел,

рациязы" регионнун хөй-ниити

циязы.

АЧАМ ЧУРУУН КӨРҮП ОРА...

• Сактыышкын

Бажыңга эрги чуруктар көрүп олургаш, ачамның улгаттыр тырттырып каан чуруун тып алдым. Оон сактып олурарымга, ачамның бо чуруу Тыва Республиканың мурнакчылар самбыразына турган чуруу болду.

Ачам шуут ол-ла хевээр... Бо чурук сактып олурарымга, ам бо 12 чылда 50 чыл боор чурук болду. Чурук аажок эки кадам каттыган. Ынчангаштын "Шын" дунче каш-даа чылдар эрткенде, ачам дугайында чылыг кытышкынымны бижиир бодап дым.

Кызыл-Мажалык — мээң төрүткөн, өскөн, кижилер болуп хевир-тинген суурум чүве... Мээң ачым Норбу Дөңгүр-оолович Монгуш дээр. Ол 1917 чылда Чыраа-Бажы Хемчик кожуунунун Эргил-Сумузуңга ажил-агыйлыг каттарың өг-бүлезинге төрүттүн. Оон соонда ачам мээң авам-е өг-бүле туткаш, аныяк улус кызыл-Мажалык суурже көжүп келген. "Ол үеде суурга каш борбор орус кижилер туткан бажыңнар" деп чугаалап олурар кижилер. Урга баштай өглер дыка хөй турган, өглерни улус колдуунда кыдыынга тип аар турган, чүге ки мал-маган ойткарып, суглаа-ага эптиг. Ачам эгезинде суурга чурттаар бажыңнарны тутчуп турган. Ынчан эң эгезинде дуунда Октябрьская кудум-уңга бажыңнар чыскаал аайы-е туттунуп эгелзэн дээр чораан, а улуг-улу дарга-бошкалар, иилер, башкылар чурттаар кыңнар. Ол кудумчуга эрги б турган. Оон соонда ийи каат аалчылар бажыңның тудуун

ачам тутчуп турган. А ол аалчылар бажыңында кырганнар интернады ажиттыган. Эмнелгеге каш-ла борбак орус эмчилер бүгү аарыглардан эмнел турган дээр чораан. Оон ачам ынчангы база-ла кожууннар аразының бир-ле дугаар ажиттыган МТС дээр (машина-трактор станциясы) черге ажилдай берген.

Ол 1956-57 чылдар үези, чүге дизе бистер ынчан бичии дунмам Вася-биле шору улуг бис 6, 7 хар үези, кайывыс-даа школа барбайн турган бис. Чайын чылыг үеде ачамны эдерип, оон канчаар тудуг кылып турарын көр турдувус.

Ачам — МТС-тиң бир-ле дугаар таваан салчып, үндезилеп тургускан кижилерниң бирээзи. Аңаа баштайгы улуг складтарны, контораны, гаражтарны ачам суг даштан кылып турганын дунмам-биле иелээ, ачамга дүштеки чем чедирип берип чорааш көрүп турган бис.

Оон тудуглар доосту бээрге, ачам МТС-ке дарганнап ажилдап артып калган. Ол хевээр аңаа дыка үр ажилдаан. Үрелген машина, тракторларның артык кезектерин каннап, септеп турган. Ачам ам МТС-ке чаңгыс дарган турган. Ачамны кады ажилдап турган эш-өөрү, чону аажок мактаар, хүндүлээр чүве, оон адын-даа адавас, анаа-ла "Норбу-дарган" дээр.

Ол үеде бистер хавак кырынга

чурттап турган бис, чүге дизе ачамның ажилдаар чери оон ырак эвес боорга, бажың алган. Ол үеде МТС деп чер районга, кожуунга өске-даа кожууннарга кончуг улуг салдарлыг болган. Ам болза кожууннун көдээ ажил-агый баштаар чери дийн.

Ол 1957-1959 чылдар үезинде кожуун кончуг дүрген туттунуп, өзүп сайзырап эгелзэн. Ол МТС-тиң кол-ла ажил-агый удуртур кижилери эртемниг орус кижилерни аажок хүндүлээр, оларны эртемниг кижилер дээр чүве. Ачам ол орус чон аразында ажилдап турган болгаш орус дылга аажок ынак, орустап илдик чокка чугаалаар кижилер.

Ынчан ам МТС-ке ачам-биле кады тракторист Чавыдак, ыр-шоорга ады кирген комбайнер хакас сөөктүг механик Степан Малышов, улус ону кылаштаары чандаш боорга, чолдак боорга, Чолдак Степан дээр чүве. Оон ыңай ажил-агый эргелекчизи Айыр-

Санаа Ооржак, оон өөнүн ээзи орус херээжен кижилер повар угбай турган чүве, бо кижилер шупту мээң ачам-биле кады ажилдап республикага ады-сураа алгып турган.

Бистер хавак кырынга чурттап турувуста, аңаа кожоларывыстың хөй кезини орустар чүве. Бир кожоларының фамилиязын Стремаусов дээр, хөй оолдарлыг, ону улус бай дээр. Минусинскиден көжүп келген турган. Хавак иштинге хуу тараа дээрбези тудуп алгаш турган. Ынчан машина-техникалыг хуу кижилер-даа чок, чүгле Стремаусов "УАЗ" машиналыг кижилер чораан, оозун кезээде мунуп алган халдып чоруур. Оон дээр-безинге улус тараазын далган кылдыр тыртып ап, боттары хлебти база бажырып алыр турган.

Бистин суурга кыдаттар, көрейлер база чурттап турган, олар Адыр-Мажалыкка картофель, капуста, морковь, арбузту безин тарып өстүрүп турган. Бо улустарның дугайын ам-даа хөйну бижип болур, ынчалза-даа ол өске төөгү апаар, бо улустун ажил-агыйы ачамның ажилы-биле аажок сырый холбаалыг турган боорга, демдеглеп ор мен.

Ачам бодунун кол ажилындан өске чазаныр кижилер. Ол черле хол куруг олурбас, арыг иштинден өл хаактарны кезип, кургадып алгаш, өг чазап кылып турганын ажы-төлү көрүп өскөн бис. Өг ыяжын чазап эгелзэш, каш хонгаш-ла кылып доозуптар кижилер. Ол чүгле өг эвес, өггө салыр суугуну, зыт эзер илбектерни база кылып, черле өгнүн эт-севин шуптузун чазап кылып: элгүүрге, аптара, хойтпак

доскаарлары, деспи, согааш-бала - бо бүгүнү ачам эш-өөрүнүн, таныш-көрүштеринин дилзэн езугаар чүнү-даа албайн, акша-төгери-даа дивейн, анаа-ла бодунун ак-сеткили-биле кылып берип чораан. Чамдык эш-өөрү, өөрзөн сеткилин илередип, хой-өшкүнү, молдурганы-даа бээр турган. Ачамның ол кылып чораан эдилелдери ам-даа чамдык кижилерде артып калган. Ачамны улус ынча дээр "аптара чазааш, ону боду будааш, шокарлап (хээлеп чуруурун ынча дээр) чуруп аар дээр.

Ачам демир хомустар база кылып турган, игил, бызаанчы база чазаар. Боду демир хомуска ойнаар, дошпулуур туткаш, хөө-мейлээр. Бо талантызы арай-ла ажиттынмайн барган боор, чүге дизе кезээде чай чок, дарганнаар, чазаныр. Ынчангаш ачамга аажок чоргаарланып чоруур мен. Ол бодунун үезинде кезээ, шудургу, ак сеткилдиг, хөйнуң, чоннуң ажил-ижи дээш чурттап чораан. Ол ам чораан болза 95 харлыг.

Ачамның кызымакай ажил-ижин кожууннун, республиканың баштаар чери хөй удаа шаңнап-мактап келген. Оон "Күш-ажылдың хоочуну" медалы ам-даа бар. "Коммунист күш-ажылдың шалыпчызы" деп хөрек демдээ бар, хөй шаңнал бижиктер, Москваның ВДНХ баар путевка-биле база шаңнадып турган.

Чаңгыс чурук сагыш-сеткилимге хөй-ле сактыышкынарны доюлдурду. Ачамга кезээде мөгейип, ону чылы-биле сактып чор мен.

Серенмаа МААДЫР-ООЛ.

Хоочуннар аравыста

КАДЫ АЖЫЛДАП ЧОРААН ЧЫЛДАРЫВЫС

Бо чүүлүмге 1950 чылдарның ортаа үезинден бээр кады ажилдап келген эш-өөрлерим дугайында бижиир бодадым. Оларның аразында кара ажилчын бөдүүн колхозчудан эгелзэш, кожуун, харын-даа мырыңай Тываның бирги удуртукчузунга чедир ажилдап чорааннар бар. Хөй-ниити организацияларының идепкейлиг киржикчилери дээш, кандыг мергежилдин кижилерин чок дээр.

Оон бээр барык-ла 50 чылдар ичок ашкан, чамдыктарының арын сактып бижиири дыка те, мында бижиттинмейн бар-нары улуг дыка хомудавазын едим.

Колхозчу амыдыралымдан эгеш, кино механиктеп, клуб эргечилеп, комсомол секретарлап, ниити организацияларының алдарында, оон чоорту кожуун, сумунун органныңа соңуруп, албан-дужаалдарга деп, үзүктел чокка дөртөн ажилдарда ак сеткилдим-биле ум мурнунга ыдыктыг хүлээл-күүседип келдим. Колхозчу ыдырал баштайгы чылдарында дин берге боор чүве, ындыг ыдыралды судалдыг холу-биле ул, суглуг караа-биле көрүп, ыг-быжыгга чаңчыгып дады-нардан амгы үеде дириг ар-нар кончуг эвээш-тир ийин. Хып чалар от дег, чалыы назы-дан эгелзэш, күш-ажылга бүгү талгазының хөй кезин чудук ул, мал кадарып, кыжын тайгага талк ыяжы белеткеп, кыштаглар-теп, орук-чирик аштап, казып, аа, картошка тарып, чай-кыш-ейн черге хонуп-дүжүп чораан-

нары канчап уттур боор. Ындыг колхозчуларга амгы үеде 89 харлыг Василий Тевек-оолович Санчы хамааржыр. Ол Мажалык сүт-бараан фермазының эргелекчизи турду, башкы кижилер болгаш ол интернат эргелекчилеп 30 чылдар дургузунда ажилдаан. Ким-оол Сүмбүевич Хомушку комсомолчу аныяктарның Улуг-Хову хойжу бригадазының хойжузу, чылгы, инек кадарып, тудуг тудуп ажилдап чораан. "Коммунизмче орук" колхозка комсомол эге организация-зының секретарында ажилдап тур-умда, колхозчу комсомолчу-ларындан амгы үеде Даттычбай Дыпыловна Ооржак, Кувис Седиповна Монгуш, Кувискаал Сүмбүевична Хомушку, Дакар-оол Канчыыр-оолович Монгуш, Эзир-оол Сотпаевич Кужугет олар арт-кан. Киномеханиктеп кады ажил-дап чораан эштеримден Куулар Декпир Седен-Доржуевич, Конгар Тарыпаевич Түлүш олар-дыр. Клуб эргелекчилеп тургаш, кады ажилдааным Делег-оол Салбаевич Куулар (ам бистин аравыста чок), Лопсан-Сүрүн Серемалович Монгуш (1950-1960 чылдар) олар.

Республика, кожуун чергелиг

удуртур албан-дужаалдарга ажил-дап чораан бирги удуртукчу кадр-ларның удуртулгазынга кады ажилдап чордум, оларның байлак дуржулгазы менээ улуг өөредиг болган. Эң ылаңгыя БАЛКЭ Тыва обкомунун бирги секретары, оон соонда СЭКП Тыва обкомунун бирги секретарына он сес чылдар дургузунда үзүктел чок, үр-түннелдиг ажилдаан, төөгү эртем-неринин кандидаты Григорий Чоо-доевич Ширшин — кончуг чончу, шийтпирлиг, эрес-шудургу кижилер. Кажан мен 1962 чылда "Чыраа-Бажы" совхозтун комсомол комитетинин хостаттырган секретарына ажилдап турумда, үргүлчү чедип кээр, малчынарны, сүт-бараан фермаларын, механизатор-ларны кезири, оларның амыдыра-лынче аажок сагыш салыр, ажил-ижин сонуургаар, "чыдын чытпас, олут орбас", арга-сүме кадар удуртукчу. Езулуг ханы билиглиг, негелделиг кадрларны шилиир, өөредир, оларны деткиир, эконо-миктиг айтырыгларже онза кичээ-гей салыр ажилының бир кол угла-нышыкыны ол. Чугаакыр, ажык сеткилдиг, бөдүүн аажы-чаңгыг, дузааргак. Чөөн-Хемчик, Барыин-Хемчик кожууннарга комсомол райкомнарынга бирги секретарлап, республика чергелиг төлээлекчи болгаш күүсекчи база Улусчу контроль органның сурагыг ажилдакчызы Дандар-оол Көк-Хунаевич Ооржак, Чөөн-Хемчик кожууннун күүсекчи комитетинин секретарына болгаш Тываның чамдык кожууннарынга бирги удуртукчу албан-дужаалдарга

үр-түннелдиг ажилдап чораан Аваа Чигжитович Монгуш, мээң баштайгы башкы, удуртукчум, Чадаана хоорайга школа директорлап, Чөөн-Хемчик ко-жууннун күүсекчи комитетин даргалап, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунун бирги секретары, Тываның Чырыдышкын яамы-зының сайыдынга алдар-аттыг ажилдап келген Дөжүлдей Бүр-зүнеевич Ондар оларның аттарын бир-ле дугаарында сактып адаары хүндүктел болгаш чоргаарал-дыр. Дөжүлдей Бүрзүнеевич 1949 чылда Чыргакының Хову-Аксының эге школазынга башкылап чедергенде, аңаа башкыладып тур-ганым черле утпас мен ийин. 2000 чылда башкымга "Улус өөредил-гезинин алдарлыг ажилдакчызы", а менээ "ТР-ниң алдарлыг ажил-дакчызы" Чазактын бедик шаңнал-дарын чаңгыс хүн тывысты. Дөжүлдей Бүрзүнеевич Тывада база бир хүндүктелдиг хоочун удуртукчуларның бирээзи-дир.

Бир күзүн эрте хар чаггаш, Чыргакының Кара-Булуңга сыпта тараа харга бастырган. Бүгү чонну шептеткеш, харны аштап, тарааны ковайты тыртып турганывысты сак-тыр-дыр мен. Иван Максимович Сувандин, Макар Бавукович олар экономиканы көдүрер, кедизин бодап айтырыг шийтпирлээр, кон-чуг хынамчалыг даргалар чүве. Макар Бавукович "Чыраа-Бажы" совхозка директорлап чедип кел-геш, экономиканың көргүзүлгери куду турган ажил-агыйны "милли-онер" кылдыр көдүрүп каанын чон утпаан-на боор.

Мен бо чүүлүмге 1950-1960 болгаш оон дараазында-даа чылдарда ажилдап чораанывысты каксы кирип көрейин. Ынчангы үеде шалың дендии эвээш, ма-шина-техника бар эвес, айттыг, чадаг кылаштажып ажилдаар. Чурттакчы чондан зыт, дүк, сар-жаг планы дээш янзы-бүрү үндүрүг чыылдазы, корум-чурум, суурлар-ның арыг-силини, чаагайжыдылгасы болгаш бүгү ажилды чүктөп харыылаар боор чүве. Бичии-ле четпес ажил дээш хемчегге онаар. Ынчангы үелерде сумуга бир дар-га, бир секретарь ажилдап турган, хөй-ниити организациялары, ылаң-гыя агитквартал-биле ажил бедик деңгелеп турган.

Амгы үеде хоорай, кожуун чагыргаларында ажил кандыг-дыр? Дарга-бошкалар саны көвү-дзэн, машина-хөлге-биле бүрүн хандырттыган, материалдыг баа-зазы экижзэн, хол-биле бижитти-нип орбас, ортгехника боду-ла санап, бижип турар апарган. Бежен ажил чылдар бурунгаар болгаш оон дараазында-даа аңгы-аңгы чыл-дарда кады ажилдап чораан эш-өөрүм хөй. Кадарчылар, саан-чылар, чолаачылар, трактористер, тудугжулар, башкылар, эмчилер, культура ажилдакчылары, агро-номнар, зоотехниктер дээш, дыка хөй кижилерниң аттары мында кирбейн барган деп чүвени билип тур мен.

Оолак КАРА-САЛ,
Советтер ажилының хоочун
ажылдакчызы, Чөөн-Хемчик
кожуун.

АРГА-АРЫГЖЕ КИРЕРИН ШЕГЛЕДИП КӨРҮҢЕР

Арга-арыгже кирерин шегледирин Тыванын чурттакчыларындан ОБЯ дилеп турар. Ол дилегде мынчаар бижээн:

"Хүндүлүг хамаатылар!

Агаар-бойдустун изиг-халыны болгаш чаас-чайыктың чогу-биле арга-арыг өрттеринин саны

болгаш кемчээли улгадып турар. Ынчангаш арга-арыгже кирерин шеглээрим, чурттакчылыг черлерге өрттүн айыыл чок чорунун дүрүмнерин шыңгы сагырын дилеп тур бис.

Өрттүн өөскүп чыдар черин көрүңерзе "изиг шугум"-9-99-99 телефонче, азы өрттен камгалал килдизинче "01" телефонче, камгалалдың чаңгыс аай телефону-«112»-же дыңнадырын диледивис.

ОБЯ-нын Тывада Кол эргелели.

Чагаалар аразындан

АДАЛЫГ ТӨЛ – ЧОРГААР...

"Тараалыг кижини – тодуг, адалыг төл – чоргаар", "Ада чокта эш чок дег, аът чокта бут чок дег" ханы уткалыг бо үлегер домактар ада кижини дугайында чиге-ле сөглээн. Ада кижини ажы-төлүнүн быжыг чөлөнгижи, бодунун бедик мөзү-бүдүжү, аажы-чаңы-биле үлегер-чижек болур уjurлуг.

Шаг-шаандан тура, херээжен кижини өг иштин харыылап, а ада кижини өгден дашкаар амыдыралды харыылап турган болза, а амгы үеде сыр дедир болу берген дээр болза, кандыг-даа чазыг чок. Адалар шала суларар, өг-бүлезин азыраар, чөмгөрер хүлээлгезин чедир күүсетпейн турар. Ава кижини ажы-төлүнүн ишти-хырны дээш амыдыраарының бүгү аргаларын көрүп, бергелерин аяп эртип чоруур.

Ажы-төл ачазын хүндүлөп, оон адын бедик тудуп чоруур болза, олар боттары өзүп келгеш, ажы-

төлүн шын кижизидип, ада кижини өг-бүлезин дээш харысалгалыг болур дээрзин угаан-билер болур. "Аът өлүр, баглааш артар, ада өлүр оглу артар" дээр болгай бис. Эр кижини адазын дөзөп, өг-бүлени уштап-баштаар кижини-дир мен дээрзин медегер билер уjurлуг.

Ажы-төлдү шын кижизидерин черле эргежок чугула деп бодаар мен. Чамдык улус эртем-билиг чедип, шору албан-дужаалга ажилдай бергеш, улуурга, бодундан шала бөдүүн улусту куду көөр апаар боор-дур. Шак ындыг кижинин угаан-медерели, куль-

туразы куду, иштиги сагыш-сеткилинин эрегейинден ол херек кырында чаржынчыг кылдыр көстүр. Шыырак эртем-билигил, ажил-агыйлыг-даа болза, бодун тогдунар, өрү көрдүнер кижини эртеми чок бөдүүн ие кижиден дора кылдыр көстүрүн амыдырал бадыткап чоруур.

Кожуун, суму, арбаннарга "Тергини ада" деп мөөрейлерини эрттерини чугула. Адаларнын талантызын, эгелээшкннерин деткир болза эки. Адалар – бистер боттарыбыс ажы-төлүвүстүн, өг-бүлөвистин, нитилелдин хүндүт-келин чаалап алыр уjurлуг бис.

Саар-оол МОНГУШ,
ТР-ниң өөредилгезинин алдарлыг ажилдакчысы.

ХАЯ ЧУГУ

Араб Эмираттар хая чугун 200 чыл бурунгаар ажыглап эгелээн. Тибет медицинада хая чугун бойдустун сөңнээн чугула эртине-эми кылдыр санап, янзы-бүрү аарыгларын эмнээринге кириштирип турар.

Тожу ивижилери, аңчылар бо онзагай эм шынарлыг чукту сынган черлер эмнээринге, чүрек аарыгларынга дээш, өске-даа кемдээшкннерге ажыглап турары таварылга звес.

Мумие – хая чугунун тывылган төөгүзүн эртемденнер ам-даа долузу-биле тодаратпааннар.

1936 чылда бир-ле хая баарынга мөчээн аңчы кижинин холу билектен өрү сынып, кемдээн хи-

ре. Холунун өске кезектери ирий берген, ынчалза-даа сынган кезек черге хая чугу дамдылап бадып турган болгаш ол сынык чер тутчуп, экирий берген болган дээр.

Тожунун, Терлиг-Хаянын хая чуктарының өнү шала хүреңсимээр болгаш дашталчак болур. Ында дөмейн аажок ак-ак борбак черлер бар. Тожунун аңчылары ол чериниң хая чугун деге-күске мыяа дижир. Шак ындыг хая чугу кончуг

эм шынарлыг, күштүг. А ак өңнүг, ажыгымаар, кыжыраң амдангыг, үүрмек дашталчак бүдүмел база бар, ол хая чугу звес-тир. Ону чүгле эки билер кижини ылгап шыдаар. Оон аңгыда хая чугун аарыглар эмнээрде ажыглаарда оон кемчээлин тодаргай билер алыры чугула. Тожунун чурттакчыларының сүмелеп турары-биле алырга, 50 грамм хайындырган сугга ийи, үш серенги бажы хире хая чугун эзилдирер. Оон кемчээлин сагывас болза, чук дээрге кончуг күштүг эм шынарлыг болуп турар. Ону хөйну ижип болбас.

Алдын-оол МААДЫ.
Каа-Хем кожуун.

ТА БҮЗҮРЕ, ТА БҮЗҮРЕВЕ

Июль 12-де элдепиг болуушкунун херечизи болдум. Эртеги үеде үнүп, агаарлап алыр дээш үнүп келдим. Канчангаш-ла дээрже көрүптеримге, хүн ийис апарган болду де.

Шынап-ла, ийистер дег ылгаар арга чок, хүлүмзүрүп турганзыг, чайыннаар чүве. Улус мени карактарынга ынчаар көстү берген-дир ийин моон, деп бодаар боор. Ынчалза-даа канчаар-даа көөрүмге ийи хүн. Үр-даа звес, 4-5 хире минут хире болган боор, оон көрүп турумда-ла, катап чаңгыс апарды.

Бойдустун бо солун болуушкунун ол хүн эскерген улус бар бооп чадавас.

Чадаанада алдарлыг Үстүү-Хүрээ тудуу доозулган болгай, оон бурганнарының болгаш бүгү чоннун өөрүшкүзү ол ийис хүнде үнүп келген боор деп бодаар мен. Өндүр улуг, делгем чаяалга-бодарал, кезээ мөңгедө өшпес от хүн-биле тудуш болур дээр болгай. Мындыг солун болуушкуну суглуг караам-биле көргеним улуг аас-кежик деп санап чоруур мен.

Кызыл хоорай.

Квартира садып тур мен

Кызыл хоорайда Лопсанчап кудумчузу, 15 деп адресте 3 өрээлдиг квартираны садып тур мен. Оон планнаашкынын экижиктен, чуртталга шөлү 66,6 дөрбелчин метр, 3-кү каътта. Септелге кылдынмаан. Өрттээ 3 млн. 300 муң рубль. Телефоннар: 8(923) 281-10-11; 8(923) 264-89-40.

Бистиң эргим чаңгысклассчывыс, чаптанчыг ийи кызының адазы, ада-иезинин чөлөнгижи, эдеришкен эштериниң бүзүрелдиг эжи

Ужар Угаанзаевич
САТТЫҢ

аныяк назынындан хенертен кезээ мөңгедө чарлып чорутканы-биле холбаштыр, оон кады чурттаан эжи, бистиң чаңгысклассчывыс Саглаш Олеговна Сатка болгаш ада-иезинге, чоок кижилеринге ханы кажыыдалды илередип тур бис.

Чаңгысклассчылары.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай.
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Юстиция херектеринин талазы-биле яамызы.

Кол редакторнун хүлээлгезин күүседип турар В.О.Куулар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор – 2-01-35, редакторнун оралакчызы – 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия – 2-17-91, e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru; КИЛДИСТЕР: нитилел-политиктиг килдис – 2-18-10, культура, өөредилге – 2-03-88, чагаа – 2-17-09, көдээ ажил-агый – 2-17-09, очулга – 2-03-87, улестур – 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 7350. Чагыг 87. Номерни парлапже дужааганы: график эзугаар – 21.00, херек кырында – 18.00.

Төрүттүнген хүнүңер-би

Шагаан-Арыг хоорай тап чоруур бистиң хүндүлүг ачавыс Александрович КУУЛА 29-та 50 харлаан. Ачавыс кижини, машинаның даажы кандызын билер каар, о кайгамчык салым-ча хөгжүмчү кижини, канд херекселге – гитарага, ойнаар. Ол бистерни, м

оглум, мээң ийи салым-чаяанымны үлежип алган – бирээзи болган, өскези – артист болган деп мактаны бээр кижини.

Ачавыс ам бо хүнде бичин аарыксап турар. Бистиң эргеледип, чагып-сургап, эки кижилер кылдыр кижизидип дээш, черге чедир мөгейип, ачавыска юбилейи-биле кадыкшылды, ам-даа узун назы назылаарын сеткиливис ханы күзедивис.

Оолдары Мөңгүн, Мөңге, кенээттери Алдынай, А. уйнуу Алинаашка база уруу Мөңгүштей, өөнүн

Бистиң эргим оглуус, а акывыс, думмавыс Шолбай Севээннович ИРГИТ август 1- харлаар. Ол Өвүр кожуунну эмнелгезинин дүрген дуза ч салбырында чолаачы болуп чылдарда шаңнал-макталдыг аж чоруур. Думмавыс – 2 ч кыстарнын ынак ачазы, өөнүн

ниң идегелдиг чөлөнгижи.

Улус-чонга хүндүткелдиг, баштак-хөглүг аажы-ча думмавыска 40 харлаар байырлалы-биле дарааз одуругларны бараалгаттывыс:

Дөртөн хемнер эштип кештин,
Дөртөн артты ажыр бастын.
Дөртөн харлаан думмавыска
Дөгеревис күзээривис:
Өртемчейиниң чечектери –
Өңгүрлери сээңи болзун!
Өөрүшкүлүг өлчейлиг хүн
Өөнөрдөң ыравазын!
Изин салгаан кыстарыңның
Идегелдиг ачазы сээ,
Аас-кежини, өөрүшкүнү,
Каң дег быжыг кадыкшылды,
Чүс хар чедир чурттаарыңны күзеп
Чүрээвистиң ханызындан
Күдүк базап мөгейдивис.

Хүндүткел-биле

авазы Чыргал Калгажыковна, уруглары Чайзай, Чаяалга болгаш хөй санныг кады төрээнери

Тыва Республиканың Өөредилге болгаш эртем яамызы республиканың педагогика нитилелжилгези Тываның Улустун баш Борбак-оол Иргитович Араптаңга, төрелдеринге болгаш кижилеринге Россия Федерациязының алдарлыг башкызы, ССР улус чырыдышыкының тергини, республиканың улус дилгезинин хоочуну

Долимаа Байкараевна
АРАПТАҢНЫҢ

үргүлчүлелдиг аар аараанының түннелинде мөчээни-биле баштыр ханы кажыыдалын илередип тур.

Долимаа Байкараевна Араптаңның чырык ады ону таныыр бо кады чурттап-ажылдап чорааны кижилеринин сагыш-сеткилинге мөңгедө артар.

Хереглекчилериниң эргелерин болгаш кижиниң чаагай чо камгалаар талазы-биле Федералдыг албаннның Тыва Республиканың эргелелин коллективи Мөңгүн-Тайга кожууннун девискээ харыылап турар специализи Чодураа Адай-оолов Оюнга оон

Чечен Самба-Сюрюновна
СУРУҢМААНЫҢ

мөчээни-биле холбаштыр ханы кажыыдалын илередип, силер биле кады качыдап тур бис.

Расч. счет № 40603810400000000263

Корр.счет № 30101810500000000735

БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001

ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл.

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникация

адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албаннның Тыва Республиканың эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың март 12-де эде бүрүткээ

Херечилелдин дугаары-ПИ №ТУ17-00050. Индекс 11530, 31730.

«Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко,

Солунда парлааттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияга

туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-да

фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.